

## СТ. Л. КОСТОВ

Елена Димитрова

Всички, които са общували с него разказват, че е бил много тих и благ човек. Но в творчеството му често го виждаме гневен и безпощаден. Той смело разкри позора на буржоазния свят, издълбоко подкопаваше неговите прогнили устои, без сам да си даваше сметка за това.

Стефан Костов е роден в София на 30 март 1879 г. Неговият баща Лазар Костов е виден воевода от Банско, взел дейно участие в освободителните борби на Македония.

В живота на Ст. Л. Костов няма бурни моменти и драматични събития. Съвсем скромна е неговата биография. Но ако биографът вникне във вътрешния образ на писателя, ще намери богат материал за духовния му портрет.

Стефан Костов завършва славянска филология в Софийския университет. Той с интерес слуша лекциите на нашите изтъкнати учени Беньо Цонев, Милетич и Иван Шишманов. Като студент, а и една година след завършването Стефан Костов се занимава с журналистика. Тази професия му дава възможност да види грозотата на политическите нрави, които той с такава страст разобличава в своите комедии. През 1903 г. става учител в София, във Втора мъжка гимназия. През 1906 г. Костов е изпратен на специализация във Виена. Там слуша лекции при видните слависти Ягич, Вондрак, Решетар, а също и при К. Иречек. Но тези лекции не го задоволяват. „Както и да е, споделя той с проф. Шишманов, сега съм пак студент и в скоро време ще Ви изпратя официално в Министерството удостоверение за това. Записах да слушам старобългарска литература 2 ч. при г. Ягича, старочешка литература 2 ч. при г. Вондрака, сърбохърватска литература през 18 в. 2 ч. при г. Решетара и етика при г. Йодл. Засега поне лекциите по литература никак не ме привличат, защото ми се виждат много елементарни по съдържание и защото не намирам в тях въобще туй, което аз търся. Стори ми се, че те третират въпроси по-скоро из областта на слав. палеография: пред мен се изброяват паметници, техни редакции, източници, преводи, остроумни догадки за дати и епохи, когато са създадени — това, наистина, прави донякъде впечатление на дълбока ученост. Ала що се отнася до това да се обясни съдържанието на някое произведение, като се излиза от жизнени, социални условия, среда, време и т. н. — от всичко туй и помен няма, или съвсем малко се зачаква. . . може би аз греша, ала все ми се струва, че докато слав. литература стои все тъй изолирана на филологическа почва, няма май много да напредне. По ми приляга да се занимавам в къщи и аз повечето тъй правя. Сега чета по сърбохърватските работи — история, литература, етнография, фолклор. Уча се да говоря немски, ходя на театър, посещавам музеите“.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Писмо от 7. XII. 1906. Фонд Иван Шишманов при Архивния отдел на БАН.

Ст. Л. Костов получава солидна филологическа подготовка. Той съобщава на проф. Шишманов, че започва да разбира унгарски, че усилено се занимава с турски и новогръцки.<sup>1</sup> Младият славист особено се увлича от етнографията на славяните, която проучва на широка сравнителна основа.

Когато говорим за Ст. Л. Костов, ние винаги си представяме комедиографа, а забравяме учения, който остави богата продукция в областта на етнографията. В нея личи висока култура и задълбоченост. Костов щастливо съчетава етнографа, историка и езиковеда. С увлечение се четат неговите изследвания „Култът на Германа у българите“, „ПРЕЛИЦИ“, „Македонски убруси и сокаи“, „Изображението на св. Георги в българския народен нахит“, „Белодрешковци в северозападна България“, „Стари къщи в Банско“ и др. Особено ценен принос за нашата етнографска наука представляват трудовете, написани съвместно с Е. Петева: „Селски бит и изкуство в Софийско“ и „Български народни шевици“, ч. I и II. През 1909 г. Костов е назначен за уредник на Етнографския музей. Той обогатява неговата сбирка с ценни материали. На младини с тояжка в ръка писателят скита от село на село, с километри извървява пеща, за да проучва духовната и материална култура на народа. В тези обиколки той група впечатления и за своето художествено творчество.

Години наред Костов е уредник на музея. В това време стават директори най-случайни лица, съвсем неподготвени за тази длъжност. „У Костов нямаше никакъв кариеризъм — разказва неговият колега Хр. Вакарелски — Никога не съм го чул да протестира или поне да намекне, че се чувства несправдан, загдето той е събирал материали, уреждал е музея, а други го изместват. Винаги разказваше за разни смешни положения, които тези директори са създавали.“<sup>2</sup>

През 1923 г. Ст. Л. Костов е включен в Артистичния съвет на Народния театър. През 1926 г. той е председател на Артистичния съвет, а на следната година за няколко месеца става директор на театъра. През 1924 г. заради заслугите му към етнографията най-сетне Костов е назначен за директор на Етнографския музей.

Всички служители в музея говорят с голяма обич и уважение за своя шеф. „Беше крайно справедлив и честен — си спомня Вакарелски, — голям добряк. И последната си пара ще ви даде, ако му я поискате.“

Така са запомнили човека Костов и близките му. „Той беше най-добрият човек, когото съм срещал, рядко предан приятел,“ — с тези думи започна спомението си за него Владимир Василев.<sup>3</sup> Всички, които са общували с Костов, разказват колко духовит и интересен събеседник е бил. Писателят е пълен антипод на своите сатирични герои. И затова е толкова непримирим към техните пороци, затова е така чувствителен към обществените недъзи. Литературните успехи го радват, но той никога не се надценява и главозамайва.

„Не познавам между писателите по-скромнен от него“ — пише Владимир Василев.<sup>4</sup> „Когато се заговореше за неговите работи — разказва съпругата на Костов — така намръщено свиваше вежди, че на мене ми ставаше неудобно. А като исках да прибера и подреда негови писма и ръкописи, той ми се подиграваше: „Дора, ти беше умен човек, какво взе да те избива на големановщина!“<sup>5</sup>

Ст. Л. Костов никога не се сърди на тези, които го отричат, дори когато е убеден, че критиката е несправедлива. „Така са мислили, така са писали — казва той на жена си. — Издигни се над тези неща!“

<sup>1</sup> Писмо от 3. I. 1907. Фонд Иван Шишманов при Архивния отдел на БАН.

<sup>2</sup> По устни сведения на Хр. Вакарелски.

<sup>3</sup> По устни сведения на Вл. Василев.

<sup>4</sup> Владимир Василев, Ст. Л. Костов — приятелят. Златорог, 1939, стр. 354

<sup>5</sup> По устни сведения на Дора Костова.

„На репетиция на „Големанов“ — си спомня Лилиев, — след второто действие една артистка каза: „Скучно!“. Костов чу това и нищо не възрази, нито промени отношението си към нея.“<sup>1</sup>

Писателят не принадлежи към никаква партия, изпитва дълбоко отвращение към партизанщината. „Какви са алчни за власт, какви мизерии си правят един на друг“ — възмущава се той пред жена си. Но Костов дружи с някои буржоазни политически дейци, водачи на партии, разпитва ги, научава чрез тях много неща от задкулисният живот на партиите. Веднъж се връща у дома чак при зори. Жена му е в страшна тревога. А той идва усмихнат и още от вратата ѝ казва: „Много материал събрах!“ След това ѝ обяснява, че се срещнали с Григор Василев и отишли в кафенето на журналистите. Григор Василев му разказвал за ежбите в Демократическата партия. Ст. Л. Костов така се увлякъл, че не усетил кога минала нощта. Писателят има живо чувство към обществения живот. Вл. Василев си спомня, че редовно е следял вестниците, интересувал се е от политическите събития, много остро е реагирал на безобразията.

С литературното си творчество Костов се занимава само след работно време. Той винаги пише в музея, защото в къщи няма дори бюро. Необикновено отзивчив към другите, готов на всекиго да помогне, Костов никога не се грижи за личните си удобства.

Той е човек с широки интереси, свободно говори немски, френски и английски, познава славянските езици. Негови любими автори са Чехов, Гогол, Вазов, Молиер, Нушич. Видният наш комедиограф е критичен към светото творчество. Вакарелски си спомня, че той най-много е харесвал „Големанов“, а никак не ценил „Чл. 223“ и „Морската болест“.

Стефан Костов не съчинителствува. Всичките му герои имат живи прототипове. „Пишеше винаги по конкретни поводи — си спомня Владимир Василев — Пресъздаваше в комедиите си истории, които му бяха разказвани.“

Кръстьо Сарафов твърди пред Тачо Танев, че живият прототип на Големанов е казанлъшкият производител и търговец на розово масло Тодор Шипков, лидер на партия, при когото големият артист, изучавайки ролята на Големанов, е гостувал, за да го наблюдава отблизу, да вникне в неговата психика, да усвои маниерите му.<sup>2</sup> Несъмнено писателят творчески е комбинирал черти и от други хора, свободно е изградил сюжета, като се е опирал на конкретни случаи. „Зародишът на Големанов — изповядва авторът — е една царска табакера. Това беше преди Балканската война. Един народен представител имаше подарък от царя златна табакера. Царските подаръци се ценяха много, като знак на голямо благоволение. И този щастливец си въобрази, че височайшият дар му носи и министерски портфейл. . . Но той никога не стана министър, защото шефът на партията се противопостави. Аз се залових здраво о царската табакера да изкарам една комедия. Сюжестът се сложи в главата ми и колкото повече мислех по него, толкова по-ясно изпъкваше фигурата на Големанов — това име му дадох още тогава. Но превратна е съдбата на книжните герои. И Големанов с течение на времето претърпя своите превръщения. От кротък и добър човек стана хитър и лукав скъперник. А „точката“, която през голямата война взех от устата на един наш главен секретар и турих в устата на Големанов, го направи по-смел и по-натрапчив. От целия сюжет за царската табакера пък останаха само две думи в комедията, които Големанов казва в края на второто действие“.<sup>3</sup>

Тези изявления дават ясна представа за сложния творчески процес, за неморните търсения на автора.

<sup>1</sup> По устни сведения на Н. Лилиев.

<sup>2</sup> Тачо Танев, Четири момента от живота на Кр. Сарафов. Народна култура, 1957, бр. 32.

<sup>3</sup> Български писатели за литературата и литературния труд. София, 1964, стр. 421.

В „Златната мина“, „Скакалци“ и „Вражалец“ Костов използва истински случки. Самият той е участвувал в някаква компания за разработване на златна мина и е изгубил доста пари. А негов приятел затънал в дългове.<sup>1</sup>

Ст. Л. Костов прави опити в драматургията още като ученик. Но първата му завършена комедия — „Мъжемразка“, е написана към 1910 г. През 1912 г. я представя в Народния театър под заглавие „Андрофоба“. Тя е включена в репертоара на театъра през 1914 г. Рецензенти на комедията са Велико Йорданов и Стилиан Чилингиров. Тяхната оценка е положителна. Обаче Яворов, който по това време е артистичен секретар на театъра, посочва редица композиционни слабости, изтъква, че „тенденциите на автора изтъкват твърде грубо поради неголемите художествени достойнства на произведението“. Комедията се приема, но с условие Костов да работи върху нея, като уважи бележките на протокола.<sup>2</sup>

И след поправките Яворов остава на мнение, че пиесата е незадоволителна. Първото съблъскване с театъра е много обезсърчително. Почти цялата критика посреща комедията враждебно. Въпреки това авторът не се отчайва. Очаква го обаче нов провал. В края на 1920 г. заедно с редица български драми Артистическият съвет при Народния театър обсъжда комедията „Министър Големанов“. Рецензентът Боян Пенев оценява всички като много слаби и ги отхвърля. Но за комедията на Костов отбелязва: „Министър Големанов“ ми направи общо впечатление на един търпим опит. Такава каквато е, аз не мога да я препоръчам за сцената на Народния театър, разбира се. Тя е изцяло една бледна работа, с незначително действие и далеко недостатъчен комизъм. Хумористичният дар на автора е съвсем малък, затова твърде нарядко в тая комедия ще ви направи впечатление нещо комично. У нея има обаче една сравнителна естественост и гладкост в диалога. Изтъкват се, някъде доста интересно, недъзи на нашия общ. политически живот. Но, за жалост, именно „изтъкнати“ от наблюдател, а не пресътворени от художник. Нека се изповядам все пак, че като настоявам пред артистичния комитет за отхвърлянето на тия четири пиеси, малко ми е съвестно за „Министър Големанов“, защото Народният театър има в репертоара си няколко български пиеси, които съвсем не отстъпват на тази комедия по литературни и сценични несъвършенства“.<sup>3</sup>

За жалост не се е запазила тази първа редакция на творбата. И Вл. Василев си спомня, че тя е била много сурова. Може би изискванията на Боян Пенев са прекрелено високи, но той сочи слабости, които откриваме в редица комедии на Ст. Л. Костов. По всичко личи, че „Големанов“ е преработена и е стигнала до нас в много по-съвършен вид, отколкото е била в началото. За първи път комедията е играна в Народния театър през 1927 г., поставена от Н. О. Масалитинов. Успехът ѝ е много голям. Ролята на Големанов се изпълнява от Кръстьо Сарафов. Тя е едно от големите постижения на артиста. Сарафов създава ярък, незабравим сатиричен образ. „Присъствувах на репетициите на „Големанов“ — разказва артистът Никола Балабанов. — Кръстьо Сарафов така улови ролята, че на някои репетиции сам почваше да твори, да дооформя образа. Всички негови хрумвания Костов с радост вписа в комедията“.<sup>4</sup>

„Големанов“ е отпечатана през 1928 г. След тази комедия Костов написва „Златната мина“, публикувана в сп. „Българска мисъл“ през 1926 г. По случай хилядагодишнината от царуването на Симеон през 1929 г. излиза историческата драма „В зори“ („Симеон“), с която авторът спечелва обявления от Министерството на

<sup>1</sup> По сведения на Дора Костова и Христо Вакарелски. Вж. и Хр. Бръзиков. Един час при Ст. Л. Костов. Литературен глас, 1929, бр. 33.

<sup>2</sup> Вж. протокол № 43 от 26 май 1912 г. и протокол № 65 от 29 август 1912 г. Пазят се в Народния театър.

<sup>3</sup> Протокол № 157 от 6 декември 1920 г.

<sup>4</sup> По устни сведения на Никола Балабанов.

просветата конкурс. Драмата е играна същата година в Народния театър. През 1929 г. писателят предлага в Народния театър и пиесата „Тя и двамата“, играна през 1930 г. През 1929 г. излиза и комедията „Морската болест“. През 1931 г. Ст. Л. Костов печата комедиите „Новото пристанище“ и „Скалци“, през 1933 г. — „Вражалец“, представена същата година в Народния театър. През 1938 г. излиза „Комедия без име“ от Ст. Л. Костов и Ал. Божинов, която веднага се поставя в Народния театър. В своята книга „Минали дни“ Ал. Божинов твърди, че докато Костов пишел комедията, той отивал всяка вечер при него, изслушвал написаните пасаж и правел някои бележки по тях. В това се е изразило цялото му участие. „... аз моля литературните историци да се отнесат с пълно доверие към това, което казвам — в „Комедия без име“ не съм написал нито ред“ (стр. 236). И Христо Вакарелски си спомня, че Ст. Л. Костов сам е написал комедията, но поради крайната си честност той сложил името на Божинов, защото го заангажирал. Действително „Комедия без име“ носи характерните особености на стила на Стефан Костов.

Той е автор и на редица разкази. Най-сполучливите от тях е събрал в книгата „Царската сватба“ (1936 г.). Ст. Л. Костов написва няколко едноактни пиеси: „Държавните липи“, „Патичета“, „Женско царство“, „От много ум“ и др. Той драматизира за куклен театър народната приказка „Главчо и царската дъщеря“. Костов превежда „Укротяване на опърничавата“ от Шекспир, „Общинското дете“, „Божествена комедия“ и „Опечалена фамилия“ от Нушич, „Писмото на Макропулос“ от Карел Чапек и др.

Външно безразличен към творчеството си, Костов всъщност е работел със силно чувство за отговорност. Неговото ръкописно наследство говори за непрекъснат стремеж към усъвършенстване. „Симеон“ има пет ръкописни редакции, от които първите две са написани в проза. Пази се ръкописен вариант на „Новото пристанище“, озаглавен „Без пристанище“, в който развързката е съвсем друга. Големи разлики съществуват и между ръкописа и печатния текст на „Тя и двамата“. В последния вариант писателят е вложил в репликите на Драганов много по-изобилителни мисли за войната. Навсякъде в по-късните редакции Костов е опростявал фразите, уточнявал е езика, сбивал е репликите.<sup>1</sup>

„Той много живееше със своите работи, вълнуваше се, променяше до последния момент, съвещава се с приятелите си, вслушваше се в тяхното мнение“ — разказва Никола Балабанов.<sup>2</sup>

Ст. Л. Костов умира на 27 септември 1939 г. „Със своя хубав дар той високо издигна българската драма, създаде живи и ярки образи, които подпомогнаха българския артист в неговото творчество. В сърцата ни вечно ще живее паметта за незабравимия Костов, който със своята блага душа, със своя мек характер и с чистото си сърце вселяваше мир и спокойствие в душите на всички“ — казва Николай Лилиев в надгробното си слово.

★

Комедийната традиция в нашата литература не е богата. Но още първите ѝ създатели Добри Войников и Теодоси Икономов са схващали голямата възпитателна сила на комедията и не са я превърнали в самоцелно средство за разсмиване и развличане. Вазов достойно продължи тяхната традиция. В своите комедии той талантливо разкри някои от дълбоките рани на нашата действителност след Освобождението.

<sup>1</sup> Вж. фонд Ст. Л. Костов при Архивния отдел на БАН.

<sup>2</sup> По устни сведения на Никола Балабанов.

Ст. Л. Костов насочи своя сатиричен огън към безогледния кариеризъм на буржоазните партизани, към човешката алчност, властолюбие и пошлост. Той ясно изобрази обществените нрави у нас през 20-те и 30-те години на нашия век. Тематичният кръг на неговите комедии не е голям, върти се около няколко главни оси. В „Големанов“, „Новото пристанище“, „Комедия без име“ писателят смело вдига демагогските завеси на политическия живот и ни го представя в цялата му бруталност. За героите на тези комедии членуването в някоя партия е само ключ за постигане на изгодна кариера, на лично благополучие.

„Знайте, никоя партия не е гладувала на власт, и нашата няма да гладува“ — заявява Лапарски в „Комедия без име“. Когато неговата партия се проваля, той по настояване на жена си отива угоднически да поздрави новата власт. Депутатът Буков в „Новото пристанище“ трябва на всяка цена да намери работа на своите избиратели, за да получи и при следващите избори техните гласове. И не се спира пред нищо. „Как да не може, как да не може!“ казва той на Директора на железниците. Вие сте чудни хора! . . . Много просто. . . уволнявате сегашния и назначавате моя човек. . . Той е наш човек, честен и почтен. . . Това ще го направите — още днес да се поднесе заповед на министъра!“

Когато Лапарски в „Комедия без име“ става депутат, настанява на работа всичките си роднини. Неговите съпартизани не го оставят на мира, настояват му за големи служби, въпреки че нямат образование. Петмезов иска да стане началник. „Ценз за безпартийните службогонци, които цял живот засядат на държавната трапеца. Какъв ценз за нас, политици и общественици, които, докато сме на власт само, ще заемем някоя служба, колкото да си починем и да съберем сили за нова опозиция. . .“

За да укрепят властта си, да си осигурят привърженици, депутати и министри по най-произволен начин назначават своите съпартизани, създават излишни служби. Безсъвестно се ограбват държавни средства за егоистични цели. Министър Чочев в „Новото пристанище“ назначава едно протеже на Буков с думите: „Никаква работа. . . Само в края на месеца едно малко безпокойство за заплатата.“ Користолюбието на Костовите герои стига до цинизъм, до безсрамие. „Толкоз време сме на власт, а аз още нищо. . . дребни работици тук таме само. . . Затова ли се предадох на политика?“ — тюхка се Горилков пред Големанов. Тези хищници за богатства и власт дори не намират за нужно да скриват своята безпринципност. Когато Големанов загубва вяра, че ще стане министър, в яростта си заявява: „И иначе не отговарям за последствията. . . издъно ще раздрусам партията. . . цепя се, ей! А колко ще повлека подире си?“

С особена непримиримост авторът жигосва демагогията, безпринципността на политическите шарлатани. Най-остра е неговата ирония, когато описва безсрамните опити на Лапарски и Големанов да се представят за идеалисти, жертва на своя патриотизъм. За да си осигури министерски пост, Лапарски веднага се присламчва към новата власт, отива да подлизурствува пред нея, като намира йезуитско оправдание: „Но каквото и да кажа, каквото и да направя, вий сте ми свидетели, че всичко е пак за доброто на народа. Той ме ритна, но аз ще ида пак при него, макар и по друг път, макар най-после и по пътя на новата власт.“

Големанов и Лапарски са готови на всякакви унижения и компромиси, за да се доберат до министерското кресло. У сатиричните герои на Костов живее бруталната, хищна душа на бай Ганьо.

Дивата страст за печалби е разобличена в комедиите „Златната мина“ и „Вражалец“. Хаджиев е така заслепен от мисълта, че откритата руда е златна и ще му донесе милиони, та безразсъдно влага в това предприятие всичките си средства. Алчните селяни във „Вражалец“ за да забогатят, са готови да станат фалшификатори. В „Скакалци“ Костов заклеймява продажните чиновници,

които срещу високи подкупи си затварят очите пред нередностите, безсъвестно изпълняват служебния си дълг. Парните котли и траверсите във фабриката на Проданов трябва да бъдат бракувани. Но подкупен от щедрите гошавки на фабриканта и от голямата сума, която той пъха в джоба му, инспекторът ги приема без да ги погледне. Героите на комедиите „Морската болест“ и „Чл. 223“ най-безсрамно търгуват с човешката чест, с установените морални норми. Тези комедии са слаби като художествени творби. Наивно, необедително е замислена интригата в „Чл. 223“. Но и от двете се разнася задушаващото зловоние на един духовно разложен свят, в който няма никакъв свеж полъх. Василкова в „Морската болест“ по предварително подготвен план с мъжа си, поканва една нощ увлечения в нея богаташ Гендов. Мъжът ѝ се явява с пистолет в ръка и заявява на Гендов, че ако той не му плати един милион за неговата нахърнена семейна чест, моментално ще го убие. Започват вулгарни пазарлъци, в които пошлостта и нищожеството на героите са разобличени безпощадно. Гунчеви в „Чл. 223“ са готови и в съда да доказват, че дъщеря им е опозорена, да преувеличават фактите, само и само да принудят Бубаров да им плати голямо обезщетение.

Ст. Л. Костов изнесе на сцената пошлостта, порока, безобразните политически нрави, за да ги заклеими, да ги улучи в сърцето. В иронията, с която писателят описва тази уродлива действителност, се чувствава болката на жестоко наранен човек.

Костов ясно вижда кои движат буржоазната държавна машина и защо я държат така здраво. „Той няма един забит кол, изтъпанили го министър, разсъждава Големанов. Той има ли нещо в тази държава, че да трепери над нея?... Додето богатите не се намесят в управлението, тази държава няма да прокопса, помни ми думата“.

Ст. Л. Костов обаче не е в състояние да посочи изхода от злото. В „Комедия без име“ се опитва да даде някакво разрешение, но то е крайно несъстоятелно. Писателят вярва, че превратът на звенарите на 19 май 1934 г. ще създаде безпартийна власт и ще унищожи користните борби на партиите.

Нашият комедиограф се вълнува и от въпроса за равноправието на жената, на който посвещава първата си комедия — „Мъжемразка“. Но към него проявява консервативно отношение. Той е убеден, че жените никак не са дорасли за обществена дейност и че тяхното единствено призвание е семейството. При учредяване дружеството на равноправките в малкия провинциален градче те едва не се сбиват коя от тях да бъде председателка, като всяка се позовава на титлата на мъжа си. А идеоложката на движението — Андрoфoбa — е олицетворение на подлост и лицемерие. Като същински Тартюф тя използва заслеплението на Елена, настанява се в къщата ѝ, внушава ѝ да скъса със семейството си, за да стане независим човек. А самата Андрoфoбa без никакви скрупули е готова да отнеме съпруга на Елена. Оказва се, че ентузиазизираната равноправка е развредена и така разгорещено проповядва своите идеи, за да развали семейното щастие и на другите. Писателят изопачено схваща идеята за равноправие на жената като отрицание на брака, на семейния морал. Комедията с право предизвиква възмущението на социалистическия печат.

При обрисовката на Андрoфoбa, както при заплитането и разплитането на комедийния възел, осезателно се чувствава влиянието на „Тартюф“. Само че Костов твърде изкуствено движи действието.

Проблемът за равноправието на жената Костов поставя и в едноактната комедия „Женско царство“, в която разработва сюжета на една народна приказка. Тук писателят е още по-краен. Той представя участието на жените в обществения живот като някаква противоположна мания. И в художествено отношение тази комедийка е несполучлив опит.

Сроден на Андрюфоба е Учителят от едноименната комедия, чийто ръкопис наскоро бе открит. Тя е играна през 1921 г. в театъра на П. К. Стойчев. Писателят несъмнено е имал предвид Петър Дънов. За нас неговото учение е съвсем неприемливо. Но справедливостта изисква да отбележим, че Дънов е бил нравствен човек. Костов обаче е безпопаден към личността на теософа, защото е убеден, че увлечението по неговите мистични теории е обществено вредно. Живият прототип в комедията е деформиран в сатиричен образ. И той като лицемерната феминистка заблуждава много наивници, които го боготворят и щедро го угощават. А всъщност е мошеник и развратник, без никакви скрупули. С фалшиви евангелски фрази Учителят проповядва своите аморални схващания против съпругеската върност, за свободната любов. Отнел е жената на един от последователите си, която е зарязала децата си и навсякъде го следва, безсрамно ухахва Вера, въпреки че е гост на съпруга ѝ. Проявите на сатиричния герой будят отвращение, докрай разрушават илюзията за неговата святост и свръхестествени дарби. Отблъскват със своята налудничавост и последователките на Учителя Мирска и Свракова. Макар и слаба в художествено отношение, комедията е интересна като енергичен отпор срещу мистицизма и лицемерието.

Костов рисува героите чрез действията и съжденията им. В техните реплики ясно изпква духовната им бедност, жалката им психика. Андрюфоба, Учителят и Манчо постепенно са саморазобличават. Зрителят подозира техния фалш и безчестие, но от постъпките им накрая те вече напълно се разкриват, докато Големанов и Хаджиев още в самото начало проявяват най-характерните си пороци. Комичното самолюбие на Големанов е подказано и от обстановката в кабинета му — там той е поставил собствения си бюст. От разговора между Владимирова и Криводренски разбираме, че Големанов е скъперник и некадърник, който се стреми към голяма политическа кариера. Още от първия жест на сатиричния герой проличава неговото жалко тщеславие. Той се разпорежда да извикат жена му и децата му, та да чуят и те хвалебствения адрес. В самото начало на комедията сатиричният герой проявява и своето смешно самочувствие. Смъртта на министър Ангелов за него е боже наказание заради това, че покойникът му е отнел министерския пост. „Той прави каквото прави, аз простих, забравих, но господ види се не е забравил. . . О-о, той не забравя и не прощава!“

С много естествени реплики, които будят горчив смях, авторът все повече заостря тази черта на Големанов. „И аз си мисля — тоз не бива, онзи — не иде — . . . някой по-такъв от мене не виждам. . . Пак аз си оставам, кой каквото ще да казва“. „Е, добре, един Големанов стои високо над тези неколцина. . . Той може би стои по-високо и от вас! . . . Де сега да не отварям уста. . .“ — разсъждава сатиричният герой, когато премисля кой би могъл да го измести. Големанов е смешен и жалък в своето самодоволство, в предварителното опиянение от властта. В интонацията на речта, в нейното неспокойно движение, в резките ѝ преходи, авторът с психологическо вникване е предал вълненията на своя герой, комичния му възторг от себе си: „Хубаво е да си министър, дявол да го вземе! Власт. . . чест. . . слава. . . Министър Големанов! ( . . . ) Най-високото стъпало, на върха, по-нагоре — небе! Големството ни е в кръвта. . . и името ни такова. Кой не знае Големановци? Дядо ми. . . баща ми. . . аз — все на първо място! Ах, защо не са живи те да видят най-малкия Големанчо министър! ( . . . ) Страшно съм доволен от себе си, Енчо!“ Това самочувствие нараства до невероятност в последното действие. След като зрителят е видял през какви унижения и хитрувания е минал сатиричният герой, за да стане министър, след като фактически още не е получил заповед за назначение, много комично звучат неговите „изявления“ в отговора на адреса: „Вашият адрес тъй дълбоко ме трогна, че не намирам думи да кажа нещо повече за себе си от това, което каза целокупният български народ, като ме постави на най-високо място да ръководя съдбините му“.

Комизмът и изобличителният патос стигат своя връх, когато вместо очакваното парично дарение Големанов подарява на читалището в родния си град собствения си портрет.

Големанов кипи от енергия, от жажда за власт: „Такъв съм си аз — дай ми да разпоредям, да заповядвам, да управлявам. . .“ Той не се спира пред нищо, когато гони целта си. Дори глухата баба на жена му, която е изпъдил от къщи, трябва да бъде доведена и използвана за изборната борба, защото е близка на шефката. Големанов е цинично откровен, но той може и да лицемери, да демагогствува, с високопарни фрази да прикрива своите егоистични амбиции. Когато е принуден да обещае дъщеря си на стария и грозен Чавдаров, за да си разчисти пътя към министерското кресло, безогледният властогонец с трагичен жест заявява: „Един Големанов за народа си е давал жертви и пак ще дава. . . Няма какво тежка е съдбата на държавниците и на царете. . . те не принадлежат на себе си. . .“ Ибо той обича да играе на идеализъм, на пожертвувателност. „Народът ме е избрал да го управлявам, пък той каквото ще да прави с мене“. Авторът много живо, много непосредствено е изобразил типични черти на карьериста, на политическия шарлатанин.

Големанов е безсъвестен и себичен. Той разиграва Владимиров и Криводренски, използва ги, а не благоволява да отдели и пет минути, за да изслуша адреса. Когато Горилков го моли да му даде подходящ пост, Големанов дори не го и чува, всецяло е погълнат от собствените си грижи за власт. Но към шефката той е съвсем друг — внимателен, раболепен, чуди се как да ѝ угоди. Големанов е разгърнат многоотранно, с психологическо вникване. Ние го виждаме ту уверен, че единствено на него ще дадат високия пост, ту разтревожен, чу друг ще му го отнеме. Тогава става яростен от злоба. Бруталният му език, неравната интонация, напрегната и гневна, вярно предават душевното състояние на героя, болезнената жажда за власт, пошлата му психика: „Не, ще заведат онази черна муцуна. . . кривокракия в двореца, че той за пред очите на цар ли е?. . . аз не съм бил достоен. . . Да ме прощават те мене!“ . . .

„Един Чавдаров — голтак, вчера няваше какво да яде, крещи само по митингите, какви заслуги? Никакви. . . Не, тъй партия не се води. Тук хората пари харчат, време губят, спокойствие жертвуват, туй се казва богатства за благото на народа залагат — не, те на страна! Ха-а, това вече не се търпи, това е политически скандал, каквото никъде по света няма. . .“ Последните реплики на Големанов при неочаквания провал са връх в комедийното изкуство на Ст. Л. Костов. С изключително проникновение, с много изразителни и разнообразни интонации авторът е разкрил душевното потресение на сатиричния герой, който стига до умопомрачение. В този толкова сполучлив и логичен финал нищожеството на Големанов, неговото патологично властолюбие и тъпо самодоволство са заострени и разобличени докрай. В своята лудост той е особено жалък и смешен. „Как смее. . . Кой е той?. . . Царят искал да говори и с другите партии и той, глупакът, му дал свобода с оставката на кабинета. . . Защо му са на царя другите партии? ( . . ) Кой е царят?. . . Кой е шефът? Как смеят да си играят с оставка, как смеят да ми отнемат министерството, което целокупният народ ми е дал. . . Как смеят?. . . Кои са те?. . .“

Чавдаров. Но, бай Големанов.

Големанов. Никакъв бай Големанов. . . господин министре!. . . Чуваш ли ти, чувате ли вий?. . . Господин министре! . . .

Чавдаров. Но. . .

Големанов. (сило възбуден). Ти кой си?. . . Ти какво представляваш от себе си?. . . Вън, вън отука!. . . Вън. . . всички вън!. . . Тук аз съм министър. . . аз съм шеф. . . аз съм цар. . .! Точка!. . .“

Големанов е най-яркият сатиричен образ на Ст. Л. Костов. Той е разгърнат с психологически усет, с тънко познаване психиката на властелюбия и самовлюбен простак. В същото време сатиричният герой разкрива и други страни от своя характер — скъперничество, себичност, подлизурство и демагогство, които са свързани с неговите основни черти. Големанивщината у нас е станала нарицателна. След бай Ганьо Големанов е най-живият сатиричен герой в нашата литература.

Лапарски и жена му от „Комедия без име“ по своята вътрешна същност са копие на Големанов. И те са болни за власт и за пари, брутални и безогледни в своите карьеристични домогвания. Но далеч не са обрисувани така живо и непосредствено, така многоотранно както Големанов. Липсва им индивидуализация. Много сполучлив образ в комедийното творчество на Ст. Л. Костов е поп Стайко от „Вражалец“. Неговият език е майсторски оцветен с библиейски фрази, звучи с комичен проповеднически патос, в който прозира лицемерна набожност. Поп Стайко е много жизнен, първичен и алчен. Жив образ е и кметът. Свещеникът и Данко Гарванов са типични нашенски селяни — хитри, алчни, а в същото време простодушни, наивни и суеверни. Манчо като Хлестаков се увлича в невероятни лъжи, които попът и кметът безрезервно приемат. Поп Стайко се възмущава, че жените вярват на врачки, а самият той веднага се поддава на вражалеца. Кметът в своята простотия и наивност е уверен, че щом вражелецът е от Тракия, непременно всичко ще познае. Той започва сериозно да се тревожи дали ще се сбъднат предсказанията на циганина, защото не е сънувал нито една въшка. Това суеверие придава на двамата герои силна комична окраска.

Смятам, че е пресилено твърдението на някои изследователи на Костов, че чрез двамата селски първенци авторът жестоко е разобличил официалната буржоазна власт. Всъщност към тях той е до голяма степен снисходителен. Колкото и да са нечестни и алчни попът и кметът, те не са така страшни както изпеченият хитрец Манчо, който ловко ги ограбва. И неговият образ е значителна творческа сполука. Писателят много живо е разкрил примамките и маневрите на фотографа, който така умело изиграва ролята на вражалеца, за да подготви психологически своите жертви за по-нататъшните си действия, сполучливо се преструва, че не иска да се събере голяма сума от селяните, от никого не приема пари, без да му даде разписка. Така той спечелва съпътното доверие на наивните селяни и те се надпреварват да влагат повече средства за необходимите материали, та да получат повече фалшиви пари. Манчо е верен тип на обигран мошеник.

Запомня се и образът на Хаджиев от „Златната мина“, който по своята жажда да забогатее много прилича на героите от „Вражалец“, но не се слива с тях. Хаджиев е възприел известни светски маниери, той е суетен, обича разкоша, галантите флиртове. Хаджиев и жена му непосредствено се характеризират чрез своето отношение към Любенов. В тези сцени те са най-жалки. „Мила света Богородичке, развържи му езика!“ — се моли Хаджиева, когато младите остават сами в салона и тя с трепет очаква Любенов да направи предложение на дъщеря ѝ. Но само след няколко минути мъжът ѝ я предупреждава, че трябва да бъдат резервирани към доскоро желания кандидати, защото ще станат милионери. Хаджиева веднага се съгласява с него: „Разбира се, разбира се, ние милионери и да дадем Мичето на един учител! О, това не може да бъде, това не може да бъде!“ Когато обаче Любенов им казва, че има много имоти, Хаджиев пошепва на дъщеря си да му даде надежда. Женитбата на Мичето трябва да бъде възможната най-изгодна сделка. И Хаджиев е безскрупулен и нищожен като Големанов и останалите герои на Костов.

В другите комедии образите са безжизнени, слабо индивидуализирани. Често се повтаря един и същи тип. Няма логическа последователност в образите на Гунчев и Бубаров от „Чл. 223“, на министър Кочев и Малинка от „Новото

пристанище“. В „Мъжемразка“, „Учителят“ и „Златната мина“ се явяват и положителни герои — Елена, д-р Квачков, Вера, Мичето, Любенков. Но всички те са бледи и неизяснени.

В комедиите на Ст. Л. Костов няма остри драматични сблъсквания както у Молиер, нито интригуващи ситуации както у Нушич. На нашия комедиограф липсва комбинаторско въображение. Той не заплита драматични възли, не създава сложни перипетии. Обикновено сюжетните линии са прости. Във всички комедии композицията е разтегната. Писателят допуска излишни сцени и реплики, които нищо не прибавят към характеристиката на героите, нито придвижват действието. Началната сцена в „Скакалци“ — разговорът между слугинята и прислужника, е просто прикачена към комедията. В „Скакалци“ изобщо няма основна сюжетна линия. Една след друга се нижат отделни дребни случки, за да разкрият покварата на героите. Много проточено е действието и в „Комедия без име“ и в „Морската болест“. Втората сюжетна линия в „Морската болест“, в която се проявяват Сомов, Сомова и Фросинка, не е споена с първата. Тя само утежнява действието. В „Чл. 223“ и „Морската болест“ се водят дълги отектителни разговори, които не съдържат никакво сюжетно развитие. Характерна слабост за голяма част от комедиите на Ст. Л. Костов е липсата на драматично напрежение, на подвижно действие. В тях няма интересни ситуации и остри конфликти.

В „Големанов“, „Златната мина“, „Вражалец“ и „Комедия без име“ действието се движи от безумната страст на сатиричните герои. Техните постъпки за осъществяване на тази страст образуват сюжета, който е много семпъл. В „Големанов“ напрежението се създава от непредвидената поява и на други кандидати. То особено се съгъства, когато шефката заявява на вмяниачения властогонец, че за да стане министър, той трябва да ожени дъщеря си за Чавдаров. Изпитанието е странно. Това е най-драматичният момент в комедийното творчество на Костов. Във второто действие развързката изглежда доведена до своя край. Шефката уверява Големанов, че той ще стане министър на просветата. Провалът в последното действие е съвсем неочакван. Чрез жалките реакции на сатиричния герой той е обезобразен докрай, морално унищожен. Във „Вражалец“ най-напрегнато е последното действие. Манчо не се обаждат, Босилка и майка ѝ са в голяма тревога, силно са безпокоени и селяните, които са вложили пари в „кооперацията за фалшиви каймета“. Появата на пристава, намирането дребните на вражалеца в сандъка на Манчо рязко пресичат комедийното действие и напълно изясняват мошеничеството на фотографа. С тази развързка авторът се надсмива над глупостта и суеверието на селските първенци. Тя е справедливо възмездие за тяхната алчност. Краят на „Златната мина“ също е неочакван. Той много заострено подчертава лекомислието, комичното тщеславие на Хаджијеви. Изобщо в трите най-хубави комедии на Костов развързката крие голяма изобличителна сила. В тях и хуморът на писателя е най-остър. Костов не смайва зрителя с ефектни комични ситуации. В неговите комедии няма забавни грешки и недоразумения, които са толкова характерни за комедиите на Гогол, на Нушич, за „Службогонци“ на Вазов. Комичните ситуации на Костов са много семпли. Но в „Големанов“, „Златната мина“ и „Вражалец“ те са силни, остроумно замислени. Явно отбелязва Петър Динев, че „комедията на Костов е комедия на типове, а не на положенията“.<sup>1</sup>

Комизмът се съдържа в самите образи, в техния манталитет. Комично е несъответствието между високото самочувствие на Големанов и неговото действително нищожество. Проявите на самовлюбеност, в които той губи всяко чувство за мярка, будят горчив смях. Преди още да е подписан указа, Големанов

<sup>1</sup> Петър Динев, Скакалци от Ст. Л. Костов. Литературен глас, III, бр. 110.

заживява със съзнанието, че е министър. Това обстоятелство създава най-комичната ситуация — прочитането на адреса и отговора на сатиричния герой. Особено негодуващ е смехът на автора във фалшивите, демагогски реплики на Големанов, в които той се представя за жертва на своя идеализъм, за желан избранник на „целокупния народ“. В „Златната мина“ и „Вражалец“ комизмът произлиза от лекомислието и заслепението на сатиричните герои. Преди да са видели резултатите от мината, Хаджиеви заживяват като милионери, сменят всичките си мебели, за да стигнат накрая до пълно разорение. Горчиво се смеем и над резките промени в тяхното отношение към Любенов. Поп Стайко и Данко Гарванов са сигурни, че с намереното стъкло държат Манчо в ръцете си. Попът е във възторг от своята досетливост и хитрост. При неочаквания провал и а сатиричните герои в „Големанов“, „Златната мина“ и „Вражалец“ тяхната предварителна увереност, че целта е постигната, добива изключителен комизъм, те изпадат в много жалка и смешна ситуация. Така докрай е изобличена тяхната глупост и самозабравяне.

Писателят постига комични ефекти чрез грубия, брутален език на сатиричните герои, особено в „Големанов“ и „Вражалец“.

Стефан Костов е майстор на диалога. Той звучи много естествено, с интонации на разговорната реч. В най-хубавите комедии вярно предава изживяванията, вътрешното състояние на героите. Но в редица творби езикът е слабо индивидуализиран.

На места авторът злоупотребява с диалектизми — в „Скакалци“, „Женско царство“ и „Патичета“. Той не се е поддал на тази слабост във „Вражалец“, където езикът на селяните е типизиран с голямо майсторство.

„Големанов“ е най-високото постижение на Ст. Л. Костов. Заедно със „Службогонци“ на Вазов и досега тя остава ненадмината в нашата комедийна литература. Костов продължи традицията на Вазовите комедии, която обогати с нови теми. Гражданският патос на писателя, психиката на неговите сатирични герои го сближават и с Алеко Константинов. Но Костов няма експанзивен, борчески темперамент на автора на „Бай Ганьо“. Неговият гняв е някак смекчен, иронията му не е така пронизваща и погубваща. Ние сме уверени, че героите на Костов са способни да извършат злодеянията на бай Ганьо или на сатиричните герои на Нушич. И все пак не ги виждаме да нанасят побоища, да оклеветават невинни хора, физически да унищожават своите съперници. Писателят енергично атакува човешката пошлост и нравствена тъпота, позорните политически нрави, без да ги доведе до техните най-драстични форми, каквито виждаме във фейлетоните на Алёко и в комедиите на Нушич. И въпреки това и Костов успя достатъчно убедително да разкрие безнадеждното загниване на буржоазната система, алчността, духовната нищета.

Съществува явно сродство между нашия комедиограф и Бранислав Нушич. Двамата писатели са съвременници и искрени приятели. Те са в оживена преписка помежду си. Нашата и сръбската действителност от това време си приличат. Ст. Л. Костов не подражава на Нушич, но се влияе, учи се от него. Той превежда някои творби на сръбския писател, пише възторжени статии за него и предговор към „Божествена комедия“. Костов тънко долавя художествените достойнства на Нушич.

Лапарска в „Комедия без име“ много напомня Живка Попович от „Госпожа министерша“. Сатиричните образи в „Покойник“, „Опечелена фамилия“, „Депутат“, „Д-р“ и др. имат същата психика, както героите на Костов.

Нушич обаче е несъмнено по-голям майстор на комедийната интрига, той е с по-богата творческа изобретателност. През неговите комедии протича силен драматичен ток. Костов не може да създаде динамичния ритъм на сръбския сатирик. Комедиите му, както вече казахме, са с много прост сюжет. Действието няма

зигзаги, не е заплетено. То върви по права линия, за да стигне неочаквано до своя завършек.

Но двамата писатели си приличат по гражданска доблест, по непримиримост към безобразното, пошлото в живота, към политическата поквара.

\*

Стефан Костов не е само автор на комедии. Неговите драми „Симеон“ и „Тя и двамата“ разкриват нови черти от творческия му портрет. Той проживи значителни възможности в историческата драма. Писателят възсъздаде един от най-драматичните моменти в нашата история — борбата на консервативните боили начело с княз Владимир срещу новоприетата християнска вяра. Недоумение буди твърдението на някои автори, че драмата е написана от погрешни мировгледни позиции, че според Костов княз Борис въвел християнството, защото то учи на всеопрощение и любов. Дори Любомир Тенев открива „шовинистични екзалтации“.<sup>1</sup> Всъщност Костов е верен на историческата правда. Борбата за запазване на християнството той правилно тълкува като борба за издигане и укрепване на държавата, за изравняване на българи и славяни. Авторът силно е подчертал патриотичните, държавнически подбуди на Борис и Симеон. Разбира се, той се е съобразявал и с религиозния дух на средновековието. Борис и Симеон са искрено вярващи, те от сърце са възприели новата религия. Писателят отъждествява Симеон с Черноризец Храбър. Костов явно е възсъздал психиката на средновековния човек. Авторът творчески се е отнесъл към материала, дал му е плът и кръв. Той е създал женските образи, вплел ги е в един драматичен сюжет. (По сведения на проф. Дуйчев никъде в историческите извори не се споменава за София и Теофана). Изобщо сведенията за княз Владимир и за свалянето му от престола са твърде оскъдни. За тези събития разказва само немският летописец Регино. Съпругата на Костов и Хр. Вакарелски си спомнят, че писателят постоянно се е консултирал с проф. Мутафчиев. В драмата се сблъскват остри конфликти. Тя е изградена в романтичен стил. Несъмнено Костов се е учил от „Иванко и от историческите драми на Вазов. В пълна противоположност на комедийните герои, тук авторът е създал героични, възвишени характери, в които е вложил своя висок нравствен идеал. Костов поставя героите пред тежки изпитания, създава богат вътрешен драматизъм. Съпругата на Владимир — Теофана, за да го спаси от греховете му и да го върне към християнството, въпреки голямата си любов, е готова да го отстъпи на София, защото тя единствена има власт над княза. А София, за да запази живота на Симеон, се съгласява да стане жена на Владимир, но след като спасява любимия веднага забива нож в сърцето си. Страшна драма изживява и Симеон. Той трябва да приеме жертвата на девойката, да я остави в нечистите ръце на брат си, защото неговият живот е необходим на родината. А душата на княз Борис мъчително е разпната между бащината любов и държавническите интереси. Той е принуден сурово да накаже своя роден син. В драмата има сцени с голямо напрежение. Но централният герой всъщност не е Симеон, а Владимир. Дълбоката, рицарска обич на княза към София му придава романтична и трагична окраска. Той напомня хан Гирей от „Бахчисарайски фонтан“. Обаче нравственият прелом на Владимир в края на драмата, неговото искрено покаяние стават без никаква психологическа мотивировка. Не са много ярки образи Симеон и Борис. Слабо са индивидуализирани София и Теофана. В драмата има някои неправдоподобни моменти. Недоумение буди

<sup>1</sup> Вж. Камен Зидаров, Затрупаната мина. Септември 1959, кн. 3, стр. 154—155; Любомир Тенев, По следите на българската драма, Септември, 1948, кн. 3, стр. 112; Асен Тодоров-Сг. Л. Костов. София, 1961, стр. 80, 123.

фактът, че Симеон сам, без войска отива при брат си и се излага на смъртна опасност. Трудно можем да си обясним защо София и Теофана са поставени в една стая в двореца на Владимир. Сюжетната линия е затрупана с много излишни и дълги реплики. Особено разводнени са началото на драмата и първата сцена на третото действие. Явяват се герои, които никак не са необходими за сюжетното развитие. За отбелязване е, че драмата е написана в стихове, които на места са грапави, но общо взето звучат плавно и естествено. Писателят се е пазел от надут, изкуствен патос.

„Симеон“ е една почти забравена драма, несправедливо набедена като шовинистична. Тя не отстъпва на историческите драми на Вазов. При внимателно съкращаване на текста и при майсторска постановка, положително би имала успех на сцената. Драмата е наситена с патриотичен патос.

В „Тя и двамата“ Ст. Л. Костов поставя един от вечно жизнените проблеми — за любовта и семейния дълг. Най-голяма сполука в тази драма е образът на Ана. Тя е чист човек, с богат духовен живот. Нейната сложна вътрешна борба между чувствата и съпружеския дълг е предадена с психологическо вникване, особено в последната сцена. Ана умира в себе си сили да отхвърли любимия и да остане при мъжа си и детето си. Не е изяснен обаче образът на Запрянов. Той с идеализъм обича Ана, а докато другите гинат на фронта, спокойно си живее в тила. В любовта си Запрянов е така себичен, че е готв да унищожи съпруга на Ана, мисли само за своето щастие. Няма логика и в образа на Драганов. Писателят изпада в явни противоречия. Докато в началото съпругът се очертава като ограничен, бездушен човек, груб и тираничен, оженил се за Ана по сметка, изведнъж израства в герой, в рицар.

Единствено в тази драма Костов изразява своето отношение към войната. Той ясно вижда нейните скрити пружини. „Войната и търговията са две сестри — казва Драганов — една без друга не могат. Ний се бием, а тук зад нас търговци вълци — глутница вълци“. „Ний, ний, които се бихме, ний, убитите, саканите, вдовците, сираците — ний ще си кажем думата, а тези, които стояха тук на топло, могат да чакат думата на историята. . . тях не ги боли“. В тези реплики звучи протестът на писателя, неговият хуманизъм. Въпреки недостатъците „Тя и двамата“ има място в нашата небогата драматургия поради своя нравствен патос и вълнуваща проблематика.

Заслужават внимание и разказите на Костов. Той черпи своите теми из всекидневния бит на обикновените хора. И в тях, както в комедиите си, авторът взема за прицел тщеславието, еснафщината, пошлостта и мижитурството. „Царската сватба“, „Демонстрация“, „Хигиена на любовта“, „Любовни разноси“, „Любовта на Нисо“ са силни сатирични творби.

Ст. Л. Костов добре владее техниката на късия разказ. Той се стреми да композира по подобие на Чехов. И неговите сюжети са крайно опростени. Влиянието на велики руски писател се чувствава и в подбора на темите. То ясно личи в разказите „Хигиена на любовта“, „Любовни разноси“ и „Нашият председател“. Ст. Л. Костов обаче далеч не постига ярките, неповторими типове на Чехов, нито неговите дълбоки обобщения.

Езикът му е жив, стегнат, писателят проявява усет за композиция. За разлика от комедиите разказите не са утежнени от излишни диалози, и герои. Но в някои от тях авторът изпада в незначително, самоцелно фабулиране — „Черната хроника“, „Кооперативен шлагер“, „Любовният апартамент“, „Съзерцания“, „Женитба по обявление“ и др.

Със своето творчество, особено с някои от комедиите си, Ст. Л. Костов оставя незаличима дияра в нашата литература. „Големанов“, „Вражалец“ и „Златната мина“ няма да слязат от сцената. Те и досега са измежду най-хубавите в нашата комедиография, а „Големанов“ е най-високият ѝ връх.